

Pilar 3

Offentliggjøring av
sentral risiko-
informasjon 2016



Innhold

1. INNLEDNING	4
2. INTRODUKSJON TIL KAPITALDEKNINGSREGLENE	4
2.1 PILAR 1 – MINIMUMSKRAV TIL ANSVARLIG KAPITAL	5
2.1.1 REGELVERK SOM GJELDER FRA 2016 OG FREMOVER	5
2.2 PILAR 2	6
2.3 PILAR 3	6
3. KONSOLIDERING	6
4. RISIKO- OG KAPITALSTYRING I SPAREBANK 1 MODUM	6
4.1 INTERNT KONTROLLMILJØ	7
4.2 MÅLSETNINGER OG STRATEGIER	8
4.3 IDENTIFISERING AV RISIKO	9
4.4 RISIKOANALYSE, RISIKOMÅLING OG VURDERING AV KAPITALBEHOV (ICAAP)	9
4.5 KONTROLL	11
4.6 INFORMASJON OG KOMMUNIKASJON (RAPPORTERING)	11
4.7 OPPFØLGING OG OVERVÅKING	12
5. INFORMASJON OM RISIKOGRUPPENE	12
5.1 KREDITTRISIKO	13
5.1.1 STYRING OG KONTROLL	13
5.1.2 KREDITTMODELLER	14
5.1.3 PORTEFØLJEINFORMASJON	15
5.1.4 MISLIGHOLD OG NEDSKRIVNING	17
5.1.5 KAPITALBEHOV PILAR 1	18
5.1.6 KAPITALBEHOV PILAR 2	19
5.2 OPERASJONELL RISIKO	19
5.2.1 STYRING OG KONTROLL	19
5.2.2 KAPITALBEHOV PILAR 1	20
5.2.3 KAPITALBEHOV PILAR 2	20
5.3 MARKEDSRISIKO	20
5.3.1 STYRING OG KONTROLL	20
5.3.2 KAPITALBEHOV PILAR 1	21
5.3.3 KAPITALBEHOV PILAR 2	21
5.4 LIKVIDITETSRISIKO	21
5.4.1 STYRING OG KONTROLL	21
5.4.2 PORTEFØLJEINFORMASJON	21
5.4.3 KAPITALBEHOV PILAR 1	22
5.4.4 KAPITALBEHOV PILAR 2	22
5.5 EIERRISIKO	22
5.5.1 EKSPONERING	22
5.5.2 STYRING OG KONTROLL	23
5.5.3 KAPITALBEHOV PILAR 1	23
5.5.4 KAPITALBEHOV PILAR 2	23
5.6 FORRETNINGSRISIKO	23
5.6.1 STYRING OG KONTROLL	23
5.6.2 KAPITALBEHOV PILAR 1	23
5.6.3 KAPITALBEHOV PILAR 2	23
5.7 STRATEGISK RISIKO	23
5.7.1 STYRING OG KONTROLL	23
5.7.2 KAPITALBEHOV PILAR 1	23

SpareBank 1 Modum – Pilar 3 2016

5.7.3	KAPITALBEHOV PILAR 2	24
5.8	COMPLIANCE RISIKO	24
5.8.1	STYRING OG KONTROLL	24
5.8.2	KAPITALBEHOV PILAR 1	24
5.8.3	KAPITALBEHOV PILAR 2	24
6.	SOLIDITET	24
6.1	REGULATORISK KAPITALDEKNING (PILAR 1)	24
6.2	UVEKTET KJERNEKAPITALANDEL	27
6.3	SOLIDITETSMÅL	27
7.	BEREGNET ØKONOMISK KAPITAL (PILAR 2)	28
8.	SAMMENLIGNING AV REGULATORISK OG BEREGNET ØKONOMISK KAPITALBEHOV	28

1. INNLEDNING

Dokumentet er utarbeidet for å gi markedet informasjon om SpareBank 1 Modum sin risiko- og kapitalstyring. Dokumentet er i tillegg ment å dekke kravene som er satt til offentliggjøring av risikoinformasjon etter "Forskrift om kapitalkrav del IX".

Kjernevirksomheten til banknæringen er å skape verdier gjennom å ta bevisst og akseptabel risiko. SpareBank 1 Modum bruker betydelige ressurser på å videreutvikle risikostyringssystemer og prosesser i tråd med ledende praksis i Norge. Risiko- og kapitalstyringen i SpareBank 1 Modum skal støtte opp under bankens strategiske målbilde, samt sikre finansiell stabilitet og en forsvarlig formuesforvaltning.

Formålet med dette dokumentet er å presentere finansiell informasjon som kan bidra til at markedsaktører er bedre i stand til å vurdere:

- Bankens risikonivå
- Styring og kontroll med de ulike risikoene
- Kapitalsituasjonen

Dette oppfylles gjennom åpenhet og informasjonen om utvikling og resultater skal være korrekt, relevant og tidsriktig.

Dokumentet baserer seg på myndighetspålagte krav til offentliggjøring av informasjon samt vurdert behov til markedsaktørene ut over dette.

Dette dokumentet oppdateres årlig, rapporten for 2016 er ferdigstilt og offentliggjort i mars 2017.

Her oppsummeres de viktigste finansielle nøkkeltall for 2016

- Driftsresultat før tap, 104,6 mill. kr
- Forvaltningskapital, 7.437 mill. kr
- Brutto utlån, 12 mnd vekst inkl. overf. til SpareBank 1 Boligkreditt AS, 13,0 %
- Innskudd, 12 mnd vekst, 2,6 %
- Rentenetto, 1,8 %
- Egenkapitalavkastning etter skatt, 10,1 %
- Kostnadsprosent (ekskl. kurstap), 48,6 %
- Ren kjernekapitaldekning, 17,8 %

Utover den informasjon som er tilgjengelig i dette dokument vises det til Om oss/Investor Relations på SpareBank 1 Modums hjemmeside www.SpareBank1.no/modum.

2. INTRODUKSJON TIL KAPITALDEKNINGSREGLENE

EU's direktiv for kapitaldekning ble innført i Norge fra 1. januar 2007. Regelverket bygger på en standard for kapitaldekningsberegninger hvor formålet er å styrke stabiliteten i det finansielle systemet gjennom:

- Mer risikosensitivt kapitalkrav
- Bedre risikostyring og kontroll
- Tettere tilsyn
- Mer informasjon til markedet

Kapitaldekningsregelverket baseres på tre pilarer:

Pilar 1: Minimumskrav til ansvarlig kapital

Pilar 2: Vurderingen av samlet kapitalbehov og individuell tilsynsmessig oppfølging

Pilar 3: Institusjonenes offentliggjøring av informasjon

2.1 Pilar 1 – Minimumskrav til ansvarlig kapital

Under Pilar 1 er det 3 sentrale nøkkeltall som benyttes i kapitalstyringen. Nøkkeltallene er hhv ren kjernekapitaldekning, kjernekapitaldekning og kapitaldekning.

Ansvarlig kapital består av kjernekapital (=egenkapital og fondsobligasjoner) og tilleggskapital (=ansvarlig lån). Nøkkeltallene beregnes som forholdet mellom bankens samlede ansvarlige kapital og risikovektede eiendeler:

- Ren kjernekapitaldekning = egenkapital/beregningsgrunnlag
- Kjernekapitaldekning = kjernekapital/beregningsgrunnlag
- Kapitaldekning = ansvarlig kapital/beregningsgrunnlag

Pilar 1 omhandler minstekrav til kapitaldekning. Regulatoriske krav til ren kjernekapitaldekning utgjør fra og med 01.07.16 11,5 %.

Figuren nedenfor illustrerer bankens metoder for å beregne minimumskrav til ansvarlig kapital ihht Pilar 1.

Figur 1: Bankens metoder for å beregne minimumskrav til ansvarlig kapital ihht Pilar I



Figur 1 viser at SpareBank 1 Modum benytter standardmetoden for beregning av kapitalkravet. Det arbeides løpende med ytterligere profesjonalisering av risikostyringen.

2.1.1 Regelverk som gjelder fra 2016 og fremover

Pilar 2 tillegg:

I tråd med Finanstilsynets rundskriv 12/16¹ skal banker til enhver tid ha ren kjernekapital som dekker Pilar 2-tillegget. Kravet gjøres gjeldende fra 01.01.2016 og er individuelt for den enkelte bank.

Pilar 2-tillegget er estimert for det enkelte år ut i fra beregningsgrunnlaget og den enkelte banks kapitalbehov.

SpareBank 1 Modum har et Pilar 2 tillegg på 2,5 % fastsatt i enkeltvedtak av Finanstilsynet². SpareBank 1 Modum oppfyller i hele prognoseperioden regulativt krav til ren kjernekapital inklusiv motsyklisk buffer og Pilar 2-tillegget estimert av banken. Beregningene er gjennomført for perioden

¹ http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Rundskriv/2016/2_kvartal/Finanstilsynets-praksis-for-vurdering-av-risiko-og-kapitalbehov/

² <http://www.finanstilsynet.no/no/Bank-og-finans/Banker/Tema/Kapitaldekning/Offentliggjoring-av-Finanstilsynets-vedtak-om-pilar-2-krav-for-enkeltparker/Finanstilsynets-vedtak-om-kapitalbehov-i-Sparebank-1-Modum--29-november-2016/>

SpareBank 1 Modum – Pilar 3 2016

2017-2019 ut i fra estimert beregningsgrunnlag og estimert kapitalbehov, estimert ren kjernekapital- og estimert kapitaldekning. Beregningene er beheftet med usikkerhet.

Forholdsmessig konsolidering

Finansforetaksloven §17 – 13 2. ledd pålegger SpareBank 1 Modum forholdsmessig konsolidering av eierandeler i finansforetak i SpareBank 1 Alliansen, for kapitaldekningsformål fra og med 01.01.2018. Departementet kan ved forskrift eller enkeltvedtak gjøre unntak fra kravet om forholdsmessig konsolidering av eierandeler på mindre enn 10 prosent i andre foretak enn kredittforetak

2.2 Pilar 2

Pilar 2 er basert på to hovedprinsipper. Bankene skal ha en prosess for å vurdere sin totale kapitalbehov i forhold til risikoprofil og en strategi for å opprettholde sitt kapitalnivå. I tillegg skal tilsynsmyndighetene overvåke og evaluere bankenes interne vurdering av kapitalbehovet og tilhørende strategi, samt evnen til å overvåke og sikre overholdelse av de myndighetspålagte kapitalkravene. Tilsynet vil be om tiltak dersom de ikke anser prosessen å være tilfredsstillende.

2.3 Pilar 3

Formålet med Pilar 3 er å supplere minimumskravene i Pilar 1 og den tilsynsmessige oppfølging i Pilar 2. Pilar 3 skal bidra til økt markedsdisiplin gjennom krav til offentliggjøring av informasjon som gjør det mulig for markedet å vurdere institusjonens risikoprofil og kapitalisering samt styring og kontroll. Kravene til offentliggjøring blir spesielt viktig for de institusjonene som kan benytte egne systemer og metoder for å beregne kapitalkravet.

3. KONSOLIDERING

SpareBank 1 Modum har ett datterselskap Modum Næringspark AS. Modum Næringspark AS er ikke konsolidert inn i bankens regnskap da resultat og balanse er vurdert som uvesentlig for årsregnskapet.

Andre vesentlige eierposter omtales under kapittel 5.5 eierrisiko.

4. RISIKO- OG KAPITALSTYRING I SPAREBANK 1 MODUM

Kjernevirksomheten til banknæringen er å skape verdier gjennom å ta bevisst og akseptabel risiko. SpareBank 1 Modum jobber med å videreutvikle risikostyringssystemer og prosesser i tråd med ledende praksis i Norge. Risiko- og kapitalstyringen i SpareBank 1 Modum skal støtte opp under bankens strategiske målbilde, samt sikre finansiell stabilitet og en forsvarlig formuesforvaltning.

Dette oppnås gjennom:

- En sterk bedriftskultur som kjennetegnes av høy etisk standard og høy bevissthet om risikostyring
- En god forståelse av hvilke risikoer som driver inntjeningen
- Målrettet og kostnadseffektiv drift, som er i samsvar med og støtter bankens mål
- Å tilstrebe optimal kapitalanvendelse innenfor vedtatt forretningsstrategi og strategiske måltall på kapitalsiden
- Å i størst mulig grad forebygge at uventede enkelthendelser skal kunne skade bankens finansielle stilling i alvorlig grad
- Utnyttelse av synergi- og diversifiseringseffekter

SpareBank 1 Modums strategi for risiko- og kapitalstyring og strategier for enkeltrisikoer er basert på følgende overordnede prinsipper:

- Banken har en målsetning om å ha en moderat risikoprofil
- Bankens inntjening skal være et resultat av kunderelaterte forhold og ikke av finansiell risikotaking
- Bankens risikostyring skal være risikobasert og tilpasset bankens risikoeksponering slik at de vesentlige risikoer vil få høyeste prioritet og fokus

SpareBank 1 Modum – Pilar 3 2016

- Dersom det er usikkerhet rundt omfanget av en risiko eller tvil om hvilke metoder som skal benyttes, skal det mest forsiktige alternativ benyttes
- Ved endring av eksisterende eller etablering av nye produkter/forretningsområder, skal det før iverksettelse foreligge en grundig vurdering av betydningen for bankens totale risiko
- Bankens risikostyring og kontroll skal dekke alle vesentlige risikoer i banken og være organisert slik at en unngår interessekonflikter mellom ansatte og avdelinger. Det skal være klare skiller slik at det er tydelig for alle hvem som har ansvar for hva

Figuren under viser en hierarkisk oversikt over de ulike strategidokumentene

Figur 2: Hierarkisk oversikt over bankens strategidokument



I de neste delkapitler følger en beskrivelse av de ulike komponentene i bankens risiko- og kapitalstyring

4.1 Internt kontrollmiljø

Verdigrunnlag / etiske retningslinjer

I helhetlig risikostyring er etisk standard og bedriftskulturen grunnmuren som de andre elementene bygger på. Bedriftskulturen omfatter menneskene i organisasjonen med deres individuelle egenskaper som integritet, verdigrunnlag og etiske holdninger. Dårlig bedriftskultur kan vanskelig kompenseres med andre kontroll- og styringstiltak. SpareBank 1 Modum har derfor etablert tydelig verdigrunnlag og etiske retningslinjer som løpende kommuniseres i hele organisasjonen.

Ledelsesfilosofi

Filosofien for risikostyring gjenspeiler virksomhetens verdier, påvirker dens kultur og driftsform og hvordan helhetlig risikostyring blir anvendt. Ledelsens holdninger og interesse for helhetlig risikostyring må være klar og tydelig og gjennomsyre organisasjonen.

Kompetanse

Kompetansen hos en medarbeider skal reflektere den kunnskap og de ferdigheter som er nødvendige for å utføre de oppgaver som er definert i vedkommendes stilling.

Personalpolitikk

Personalpolitikken skal gi informasjon om de forventninger som stilles til den enkelte ansatte når det gjelder

integritet, etisk atferd, kompetanse og prestasjoner. Ved rekruttering av medarbeidere skal banken prioritere faglig og personlig egnethet i forhold til den stillingen som skal besettes.

Organisasjonsstruktur

Bankens organisasjonsstruktur skal underbygge bankens policy for risikostyring. Organisering av banken gir rammene for planlegging, utførelse, kontroll og oppfølging/overvåking av strategier, mål og aktiviteter. Klart definerte ansvarsområder og hensiktsmessige rapporteringslinjer skal vektlegges. Bankens skal ha effektive rutiner for å fange opp, kommunisere og implementere endringer i lover/forskrifter, bransjestandarder og interne retningslinjer. I tillegg skal det etableres effektive rutiner for å sikre god styring, kontroll og etterlevelse.

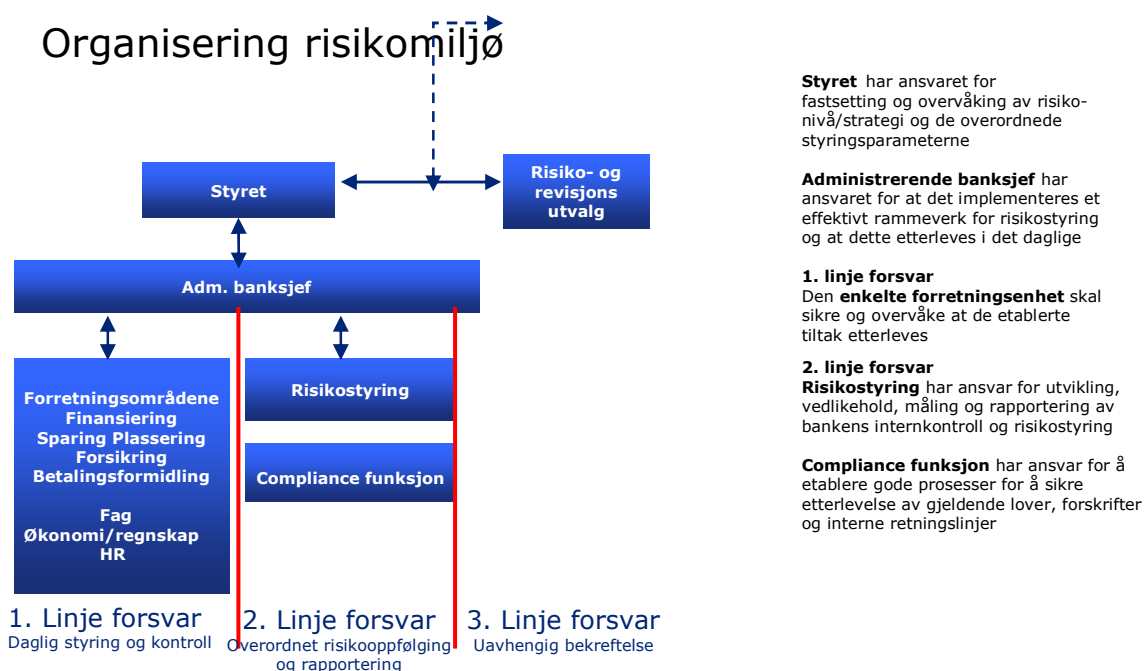
Risikostyringsprosessen deles inn i:

- en utøvende funksjon - inkluderer både linje (kundeansvar) og stab (styring/støtte/fag/kontroll)
- en uavhengig overvåkingsfunksjon – Risk Manager

Et viktig prinsipp er at risikostyringsprosessen er en integrert del av den daglige virksomheten. Det betyr at avdeling for risikostyring ikke fjerner noe av resultatansvaret for god risikostyring.

Banken legger vekt på organiseringen av den helhetlige risikostyringen. Ansvar for risikostyring er derfor delt mellom ulike uavhengige grupper illustrert i figuren nedenfor som viser bankens interne kontroll- og styringsstruktur:

Figur 3: Bankens interne kontroll- og styringsstruktur



4.2 Målsetninger og strategier

Banken skal årlig gjennomføre en revisjon av bankens overordnede strategi. Dette innebærer en gjennomgang av endringer i rammebetingelser, herunder konkurransesituasjonen, krav fra offentlige myndigheter, endring i kundeatferd og krav til kompetanse og organisering. Den overordnede strategien skal videreføres i understrategier for de ulike forretningsområdene og geografiske avdelingskontorer.

Videre skal det årlig foretas en revidering av strategi og policyer knyttet til de enkelte risikoene. Dette skal sikre at banken styrer den enkelte risiko i tråd med godkjente risikoprofiler og slik at samlet risikoeksponering er i samsvar med bankens overordnede risikoprofil.

Følgende prinsipper skal legges til grunn ved valg av risikostyringsstrategier:

- Risikostyringsstrategiene skal gjenspeile bankens overordnede mål og strategier
- Risikostyringsstrategiene skal være en integrert del av bankens løpende aktiviteter
- Risikostyringsstrategiene må stå i forhold til bankens evne og kapasitet

4.3 Identifisering av risiko

For å kunne nå bankens vedtatte målsettinger og strategiske utvikling er det en forutsetning at styret og ledelsen kjenner bankens risikobilde, slik at det kan velges målrettede risikostyringsstrategier. Identifiseringen skal danne grunnlaget for bankens risikoanalyse og risikomåling.

Følgende prinsipper skal legges til grunn:

- Prosessen for risikoidentifikasjon skal være fremoverskuende og være en integrert del av bankens strategi- og budsjettprosess
- Bankens risikobilde endres over tid og må derfor overvåkes kontinuerlig
- Risikoidentifikasjonen skal være så omfattende at den dekker alle vesentlige risikoer som banken står overfor. Risikoidentifikasjonen skal gjennomføres minimum en gang pr. år eller når andre forhold tilsier det. Det skal tas følgende utgangspunkt:
 - Identifisere strategiske risikoer som en del av strategiprosessen
Hovedansvarlig: styret og ledelsen
 - Identifisere vesentlige risikoer i bankens prosesser
Hovedansvarlig: ansvarlige banksjefer og fagansvarlige
- Ved endringer eller etablering av nye produkter og forretningsområder av vesentlig betydning skal det gjennomføres en risikoidentifikasjon før disse tilbys eller etableres
Hovedansvar: Ansvarlige banksjefer, fagansvarlige og prosesseiere avhengig av område og aktivitet
- Prosessen for risikoidentifikasjon skal gjennomføres ved hjelp av:
 - Egenvurderinger fra hovedansvarlige samt andre sentrale personer innenfor fagfeltet/prosessen (Lederbekreftelsen)
 - Erfaringer fra andre banker
 - Innrapportering av hendelser og eventuelle tap
 - Rapporter fra eksternrevisjon, Finanstilsynet og andre relevante parter

De identifiserte risikoene grupperes i henhold til bankens standard risikogrupper som beskrevet i kapittel 5.

4.4 Risikoanalyse, risikomåling og vurdering av kapitalbehov (ICAAP)

Policy for vurdering av bankens kapitalbehov

SpareBank 1 Modum skal ha en tilstrekkelig ansvarlig kapital ut fra valgt risikoprofil. Dette skal sikres gjennom en hensiktsmessig prosess for vurdering og oppfølging av bankens samlede kapitalbehov.

Illustrasjon av prosessen

Figur 4: Illustrasjon av bankens prosess for vurdering og oppfølging av bankens samlede kapitalbehov



- Prosessen skal være risikodrevet og omfatte alle vesentlige typer risiko i banken
- Prosessen skal være en integrert del av forretningsstrategien, styringsprosessen og beslutningsstrukturen
- Prosessen skal være fremoverskuende og det skal gjennomføres stresstester
- Resultatene av prosessen skal være rimelige og forklarlige
- Prosessen skal være basert på anerkjente og betryggende metoder og fremgangsmåter for måling av risiko

- Prosessen skal gjennomgås regelmessig, og minst årlig av styret

Identifisere bankens risikobilde og behov for risikojustert kapital

Det skal gjennomføres analyser av risikoene som er identifisert for å forstå risikoenes egenskaper og årsakssammenhenger. Vesentlige risikoer skal etter beste estimat kvantifiseres gjennom forventet tap og behov for risikojustert kapital. Risikoanalysen skal også sikre at det foretas kvalifisert og strukturert dokumentasjon av etablerte kontroll- og styringstiltak. Det er en målsetting at estimert behov for kapitalnivå skal kunne dekke alle uventede tap med et konfidensnivå på 99,9 % innenfor en tidshorisont på 1 år. Noen risikoer kan være vanskelig å kvantifisere, og de skjønsmessige vurderingene skal ha en konservativ tilnærming.

Vurderingene innenfor de ulike risikogruppene er omtalt i kapittel 5.

Kapitalstyring

Banken skal ha en størrelse på kapitalen som sikrer en effektiv og optimal kapitalbruk i forhold til virksomhetens omfang og risikoprofil. Videre skal banken være en solid bank som er attraktiv for kunder, kapitalmarkedene og medarbeidere. På den annen side skal ikke bankens regnskapsmessige egenkapital være så stor at dette medfører at bankens egenkapitalavkastning blir vesentlig lavere enn hos banker det er naturlig å sammenligne seg med.

Banken skal ha kapitalstyring som sikrer følgende:

- Tilfredsstillende kapitaldekning ut fra valgt risikoprofil
- Konkurransedyktige vilkår i innlånsmarkedene
- Utnyttelse av vekstmuligheter i bankens definerte markedsområde og muligheter for å være med på eventuelle strukturelle løp som materialiserer seg innenfor et naturlig markedsområde
- En konkurransedyktig egenkapitalavkastning
- At faktisk ansvarlig kapital skal overstige beregnet risikojustert kapital med en tilfredsstillende buffer
- At kapitaldekningsgraden skal overstige regulatorisk kapitalkrav med en tilfredsstillende buffer

På grunnlag av det strategiske målbilde skal det utarbeides en analyse av kapitalbehov for påfølgende tre år for å sikre en langsiktig og målrettet kapitalstyring. Analysen tar hensyn til fremskrivning av bankens finansielle utvikling for de neste tre årene. Disse fremskrivningene skal ta hensyn til forventet utvikling i perioden, samt en situasjon med alvorlig økonomisk tilbakeslag over minimum tre år.

Med grunnlag i fremskrivningene av det samlede kapitalbehovet, gjør ledelsen og styret en samlet vurdering av om kapitalbehovet er tilstrekkelig tilpasset bankens nåværende og fremtidige risikoprofil og strategiske målbilde.

Stresstesting

Det skal gjennomføres periodiske stresstester for å analysere hvordan negative hendelser påvirker resultatet, balansen og kapitaldekningen i banken. Stresstestene gjennomføres på de mest kritiske risikoområdene som kreditt-, marked- og likviditetsrisiko, og tar hensyn til en negativ makroøkonomisk utvikling over en periode på minimum tre år.

SpareBank 1 Modum er enda i en tidlig fase når det gjelder å få etablert gode stresstester. Det skal gjennomføres stresstest av kapitalbehov knyttet til kredittrisiko i utlånsporteføljen basert på scenario analyser ved økonomisk tilbakeslag samt knyttet til fall i sikkerhetsverdier. Det skal gjennomføres stresstester på likviditet- og markedsrisikoområdet.

Stresstesting skal minst gjennomføres årlig, og modeller skal godkjennes av styret.

Overordnet prosess for stresstesting

Figur 5: Overordnet prosess for stresstesting



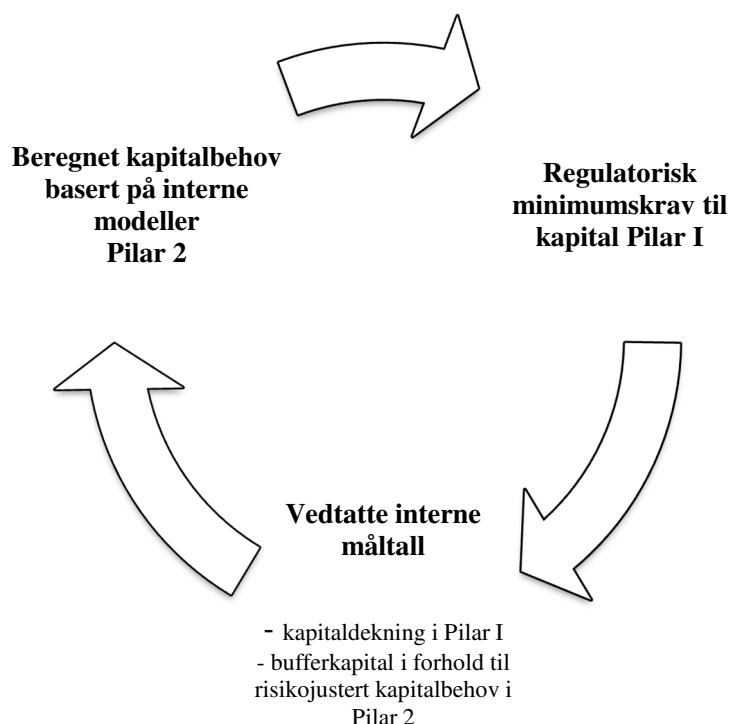
Sensitivitetsanalyser

Fremskrivning av den finansielle utviklingen for banken vil alltid være preget av usikkerhet. Som en følge av dette skal det gjennomføres sensitivitetsanalyser og omvendte stresstester for å synliggjøre effekten av de vesentligste usikkerhetene i beregningene.

Vurdering av om kapitaldekning er tilstrekkelig

Bankens kapitalbehov skal vurderes ut fra 3 forhold:

Figur 6: Bankens prosess for vurdering av kapitalbehov



Proessen for vurdering av bankens kapitalbehov skal være fremoverskuende. Ved beregning av behovet for nødvendig risikojustert kapital skal det gjøres en fremoverskuende vurdering opp mot to ulike scenarioer minst 3 år. Scenarioene baseres på ICAAP beregningen og bygger på en vurdering ut i fra en forventet økonomisk utvikling og en utvikling i kapitalbehov ved alvorlig økonomisk tilbakeslag.

4.5 Kontroll

Etter valg av risikostyringsstrategi så må de rette kontroll- og styringstiltakene velges.

Følgende prinsipper skal da legges til grunn:

- For alle vesentlige deler av bankens virksomhetsområder skal det foreligge en ajourholdt dokumentasjon over etablerte kontroll/styringstiltak med henvisning til eventuelle instruksjer, fullmakter, kreditthåndbok og arbeidsbeskrivelser
- Ved endringer eller introduksjon av nye produkter, forretningsområder og rutiner av vesentlig betydning skal det foreligge en dokumentasjon over hvilke styringstiltak som er etablert med henvisning til eventuelle instruksjer, fullmakter og arbeidsbeskrivelser før dette igangsettes
- Ved etablering av kontroll- og styringstiltak skal det legges til grunn en kost-/ nyttevurdering, der den relative kostnaden for innføringen av kontroll- og styringstiltakene skal vurderes opp mot den fremtidige nytten av tiltakene

4.6 Informasjon og kommunikasjon (rapportering)

Bankens rapportering har som formål å sikre at alle relevante organisasjonsnivåer har tilgang på tilstrekkelig, pålitelig og relevant informasjon. Videre skal risikorapporteringen sikre at alle organisasjonsnivåer har en

oversikt over sin aktuelle risikoeksponering og eventuelle svakheter i risikostyringsprosessen. Rapporteringen skal danne grunnlaget for den videre oppfølgingen og overvåkingen av risikoeksponeringen og risikostyringsprosessen i banken. Dette følges opp gjennom periodiske risikorapporter til administrasjon og styret.

4.7 Oppfølging og overvåking

Formålet med oppfølgingen er å vurdere hvor effektiv prosessen for risikostyring er over tid, og sikre at nødvendige handlinger eller endringer blir gjennomført.

Følgende prinsipper skal derfor legges til grunn:

- Den etablerte risikostyringsprosessen og gjennomføringen av den skal løpende følges opp. Oppfølgingen av de viktigste risikoer skal være en del av den løpende virksomheten
- Uønskede hendelser skal registreres og rapporteres. Svakheter i risikostyringsprosessen skal uten unødig opphold rapporteres til relevant ledelsesnivå. Svikt av vesentlig betydning skal rapporteres til øverste ledelse og styret
- Ledende personale, her definert som banksjefer og avdelingsledere skal for sine respektive ansvarsområder rapportere oppover i organisasjonen hvordan risikostyringen er gjennomført i forhold til godkjent rammeverk og risikoeksponering. Dette skal gi administrerende banksjef og styret tilstrekkelig materiale for å ta stilling til om risikostyringen er forsvarlig ivaretatt. Slik bekreftelse eller rapportering skal skje minst en gang årlig, eller når vesentlige forhold tilsier det. Lederbekreftelsen koordineres av Risk Manager

5. INFORMASJON OM RISIKOGRUPPENE

Risiko skal forstås som alle forhold som kan hindre banken i å nå sine målsettinger. SpareBank 1 Modum er eksponert for en rekke ulike typer risiko. De viktigste risikoene er kategorisert i følgende undergrupper.

Kredittrisiko: Risiko for tap som følge av kundens manglende evne eller vilje til å oppfylle sine forpliktelser

Markedsrisiko: Risiko for tap som skyldes endringer i markedsvariabler og / eller markedsbetingelser som renter, valutakurser og verdipapirmarkeder

Operasjonell risiko: Risiko for tap som følge av utilstrekkelige eller sviktende interne prosesser eller systemer, menneskelige feil eller eksterne hendelser

Likviditetsrisiko: Risiko for at banken ikke er i stand til å finansiere økninger i eiendelene og innfri sine forpliktelser etter hvert som finansieringsbehovet øker

Eierisiko: Risiko for:

- at SpareBank 1 Modum blir påført negativt resultat fra eierposter i strategisk eide selskaper
- at SpareBank 1 Modum må tilføre ny egenkapital i strategisk eide selskap, enten dette skyldes ønske om vekst eller sikre videre drift som følge av negative resultater

Eierisiko vurderes i tilknytning til selskaper hvor SpareBank 1 Modum har en vesentlig eierandel og / eller vesentlig innflytelse. Videre beregnes det eierisiko i de selskapene som banken er definert å ha strategiske eierposter.

Forretningsmessig risiko:

Risiko for uventede inntekts- og kostnadssvingninger. Risikoen kan opptre i ulike forretnings- og / eller produktsegmenter og være knyttet til konjunktursvingninger, myndighetsreguleringer eller endret kundeatferd/markedssituasjon

Strategisk risiko: Risiko for svikt i inntjening som skyldes endringer i rammebetingelser, feilslåtte strategiske satsninger og / eller svak implementering av beslutninger eller manglende tilpasning til endringer i forretningsmessige rammebetingelser

Omdømme risiko: Risiko for svikt i inntjening og kapitaltilgang på grunn av sviktende tillit og omdømme i markedet (kunder, motparter, egenkapitalbevisiere og myndigheter)

Etterlevelses (compliance) risiko:

Risiko for at banken pådrar seg offentlige sanksjoner / bøter, økonomisk tap og/eller svekket omdømme som følge av manglende etterlevelse av lover / forskrifter, standarder og/eller interne retningslinjer og verdier (strategier, policyer, fullmaktsreglement, rutiner og etiske retningslinjer).

Pensjonsforpliktelsesrisiko:

Risiko for fremtidig pensjonsforpliktelse defineres som risikoen for økte pensjonsforpliktelser eller risiko for verdifall på aktiva i pensjonsordningen gjennom endringer i levetids-forventninger, lønnsvekst, G-regulering, pensjonsregulering, og renterisiko knyttet til diskonteringsrenten. Endringer kan øke forpliktelsen vesentlig og dermed virke negativt på kapitaldekning

Systemrisiko: Risiko for at en ustabil finansiell situasjon blir så omfattende at det fører til en systemsvekkelse hvor økonomisk vekst og velferd blir alvorlig skadelidende

Nedenfor følger en presentasjon av de viktigste risikoområdene

5.1 Kredittrisiko

Kredittrisiko defineres som risiko for tap som følge av kunders eller andre motparter manglende evne og eller vilje til å oppfylle sine forpliktelser overfor banken.

5.1.1 Styring og kontroll

Kredittrisikoen styres gjennom ulike styringsdokumenter, rutiner og retningslinjer. Nedenfor gis en beskrivelse av de viktigste elementene

Strategi: SpareBank 1 Modums strategi for 2017-2020 beskriver overordnede markedsmessige mål for finansieringsområdet og definerer bankens målområde. Spesifikke forretningsstrategier for hhv. bedriftsmarkedet og personmarkedet beskriver og utgjør et viktig utgangspunkt for øvrige styringsdokumenter på området.

Etiske retningslinjer: De etiske retningslinjene fungerer som en rettesnor for bankens virksomhet gjennom at de definerer hvilke krav vi stiller på oss selv og hvordan vi skal forholde oss til andre interessenter. Retningslinjene er derfor viktig som bakteppe for bankens virksomhet, også innenfor kredittområdet.

Kredittstrategi: Dokumentet godkjennes av styret og skal revideres minimum årlig. Kredittstrategien skal beskrive bankens risikovillighet og gir rammer for inntjening og vekst.

Kredittpolitikk: Dokumentet beskriver hvordan kredittstrategien skal implementeres og skal revideres minimum årlig. Kredittpolitikken omfatter krav til sammensetning og grenser for ulike kunde-, produkt og markedssegmenter.

Kredittfullmaktsreglementet: Dokumentet fastsetter prinsippene for kredittbeslutninger og tildeling av kredittfullmakter, og beskriver beslutningsstrukturen. Kredittfullmaktsreglementet revideres og besluttes av styret minimum årlig.

Kredittbehandlingsrutiner: Under kredittpolitikken er det etablert Kredittbehandlingsrutiner som beskriver prosessene i kredittbehandlingen ulike faser, med angivelse av handling og ansvar.

Retningslinjer og rutiner for porteføljestyling: Risikoeksponeringen innenfor kredittområdet følges opp vha bankens porteføljestyingsverktøy. Porteføljestyingsverktøyet gir oss bl.a informasjon om sentrale nøkkeltall innenfor risikostyring og migrering i porteføljen.

Validering: SpareBank 1 Modum benytter verktøy som Kompetansesenter for kreditt i SpareBank 1 - alliansen har utviklet for kvantitativ validering. I den kvantitative valideringen gjennomføres det tester av modellenes rangeringsevne og modellenes evne til å fastsette riktig nivå på risikoparametrene (kalibrering).

5.1.2 Kredittmodeller

Kredittrisikoen er kapitalbehovsvurdert med utgangspunkt i SpareBank 1 alliansens modell. Samme modell anvendes i kredittbehandlingen samt i porteføljestylingen gjennom rapporteringsverktøyet AlliancePor2. Her beregnes sentrale størrelser som eksponering ved mislighold (EAD), misligholdssannsynlighet (PD), forventet tap (EL), tap gitt mislighold (LGD) og uventet tap (UL).

Risikomodellene som ligger til grunn for risikostyringssystemene tar utgangspunkt i statistiske beregninger, og er under kontinuerlig videreutvikling og jevnlig validering. Siste kvantitative validering for normalscorede kunder i banken viser en rangeringsevne på ca 82 % i BM og ca 95 % for PM. Modellene baserer seg på følgende sentrale komponenter:

Sannsynlighet for mislighold (PD)

Bankens PD modeller er basert på statistiske beregninger (regresjonsanalyse) og benytter intern og ekstern informasjon for å predikere sannsynlighet for mislighold i løpet av de neste 12 månedene. Med mislighold menes restanse/overtrekk over kr 1.000,- i minimum 90 dager. Basert på den enkelte kundes beregnede PD allokteres kundene i 11 risikoklasser.

Forventet eksponering ved mislighold (EAD)

Bankens modell for EAD anslår hvor stort utlånet er mot kunden ved et evt mislighold.

Tap gitt mislighold (LGD)

LGD uttrykker forventet tapsgrad gitt at et engasjement misligholdes. Tar hensyn til sikkerhetsverdier.

Forventet tap (EL)

Det banken forventer å tape på en kunde de neste 12 månedene. Dekkes gjennom kundemargin.

Kapitalkrav (UL)

Banken beregner uventede tap som differansen mellom Totale tap (gitt ønsket konfidensnivå) og Forventede Tap (EL). Banken benytter et konfidensnivå på 99,9 %.

Risikoklassifisering

Risikoklasser

Basert på den enkelte kundes beregnede PD allokteres kundene i 11 risikoklasser.

Tabell 1: Definisjon av risikoklasser

Risikoklasse	Sannsynlighet nedre grense	Sannsynlighet øvre grense
A	-	0,10 %
B	0,10 %	0,25 %
C	0,25 %	0,50 %
D	0,50 %	0,75 %
E	0,75 %	1,25 %
F	1,25 %	2,50 %
G	2,50 %	5,00 %
H	5,00 %	10,00 %
I	10,00 %	99,99 %
J	100 %	
K	100 %	

SpareBank 1 Modum – Pilar 3 2016

Risikoklasse J er kunder som har misligholdte engasjement, mens risikoklasse K er kunder som har nedskrevne engasjement.

Sikkerhetsklasser

Banken beregner en sikkerhetsdekning for alle kunder. Sikkerhetsdekning baserer seg på realisasjonsverdier som er beregnet med utgangspunkt i standardiserte reduksjonsfaktorer etter type sikkerhet beregnet for realisasjon i et normalt marked.

Tabell 2: Definisjon av sikkerhetsklasser

Sikkerhetsklasse	Sikkerhetsdekning
1	Over 120 %
2	Over 100 %
3	Over 80 %
4	Over 60 %
5	Over 40 %
6	Over 20 %
7	Inntil 20 %

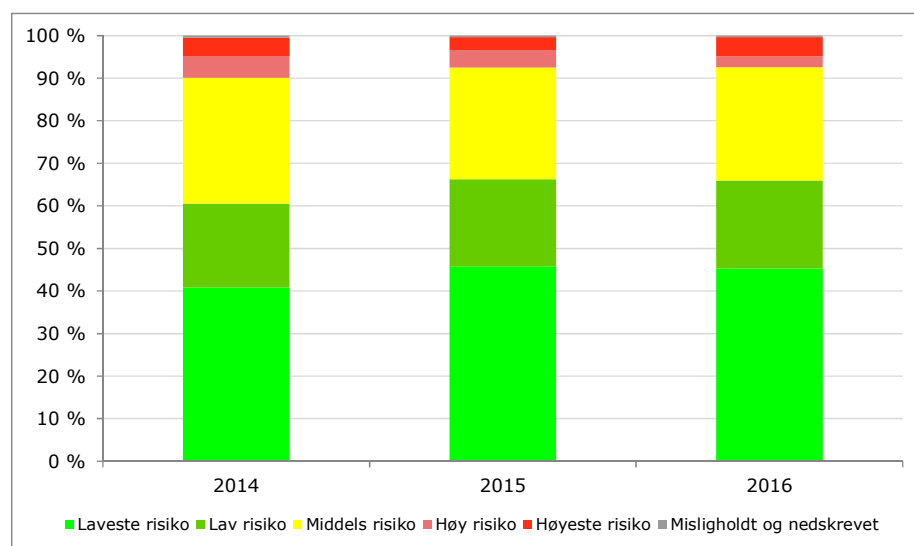
5.1.3 Porteføljinformasjon

Banken benytter en risikomatrise hvor hver kunde tildeles en risikogruppe basert på kundens risikoklasse målt med PD og sikkerhetsklasse målt med sikkerhetsdekning.

Tabellene og figurene under viser utvalgte hovedtrekk ved porteføljens sammensetning og utvikling.

Figuren viser samlet utlånsvolum på kunder fordelt på risikogrupeer i % av totalportefølje inkludert overført volum til SpareBank 1 Boligkreditt AS.

Figur 7: Samlet utlånsvolum på kunder fordelt på risikogrupeer i % av totalportefølje inkl. volum overført til SpareBank 1 Boligkreditt AS

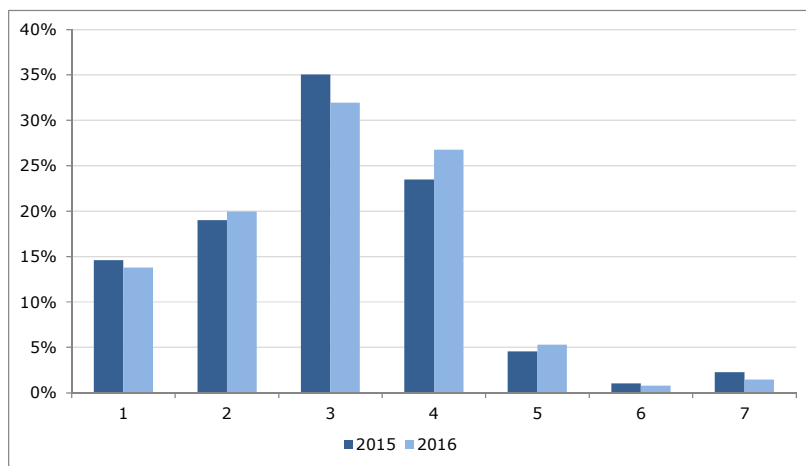


Total portefølje har ca 66 % av eksponeringen mot laveste og lav risikogruppe. Profilen er forholdsvis stabil over tid. Banken har overført deler av boligfinansieringer til alliansens boligkredittselskap. Banken forestår den daglige forvaltning av lånene og har rett til å ta engasjementene tilbake ved eventuelt mislighold. Banken eier en forholdsmessig andel av boligkredittselskapet, og holder kapital for den langsiktige risikoen.

Figuren viser volum inkludert overført volum til SpareBank 1 Boligkreditt AS fordelt etter sikkerhetsdekning.

SpareBank 1 Modum – Pilar 3 2016

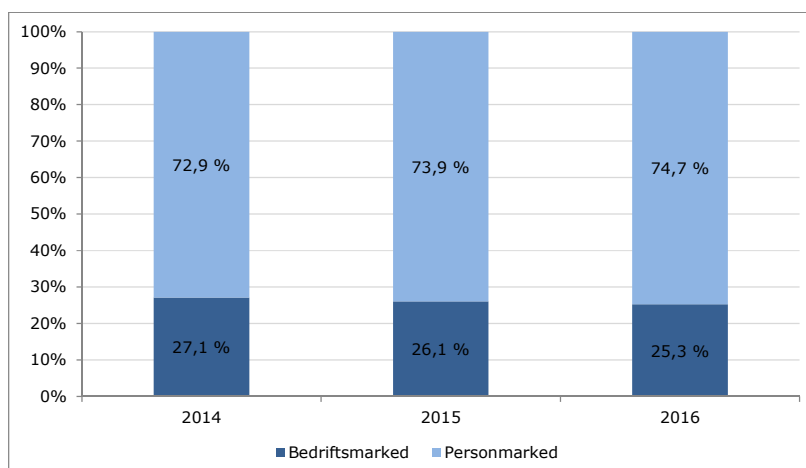
Figur 8: Volum inkludert overført volum til SpareBank 1 Boligkreditt AS fordelt etter sikkerhetsdekning



Størstedelen av porteføljen er innenfor sikkerhetsklasse 1, 2 og 3. Andelen fullsikrede lån er stabil og utgjør ca 34 % av total eksponering. Fast eiendom utgjør den største delen av bankens sikkerheter.

Figuren viser volum inkludert overført volum til SpareBank 1 Boligkreditt AS fordelt etter kundegruppe.

Figur 9: Volum inkludert overført volum til SpareBank 1 Boligkreditt AS fordelt etter kundegruppe

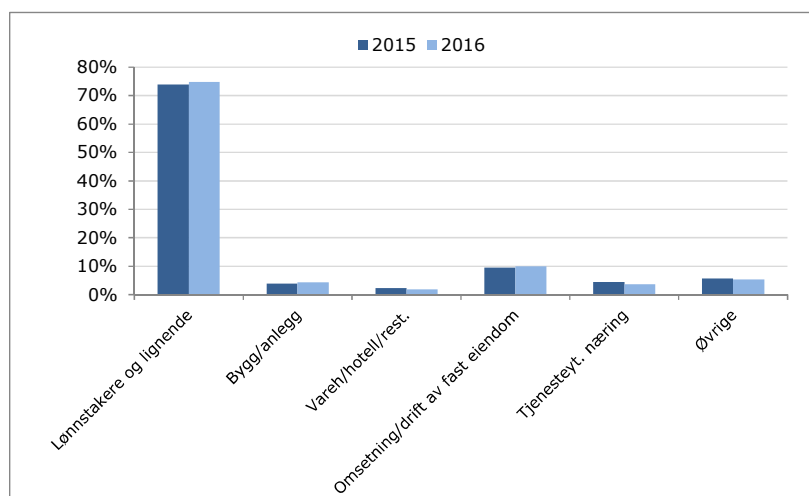


Fordelingen mellom person- og bedriftsmarkedet er relativt stabil over tid. Store deler av veksten i personmarkedet overføres fortløpende til SpareBank 1 Boligkreditt AS. Andel bedriftsmarked øker til 33,0 % når man ikke inkluderer overført volum til SpareBank 1 Boligkreditt AS.

Figuren under viser volum inkludert overført volum til SpareBank 1 Boligkreditt AS fordelt etter bransje.

SpareBank 1 Modum – Pilar 3 2016

Figur 10: Volum inkludert overført volum til SpareBank 1 Boligkreditt AS fordelt etter bransje



Porteføljen er diversifisert. Hovedandelen innenfor personmarkedet er boligfinansiering. Innenfor bedriftsmarkedet er omsetning og drift av fast eiendom størst.

Tabellen under viser volum inkludert overført volum til SpareBank 1 Boligkreditt AS fordelt etter geografisk tilhørighet – tall i 1000.

Tabell 3: Volum inkludert overført volum til SpareBank 1 Boligkreditt AS fordelt etter geografisk tilhørighet (tall i 1000)

Geografi	PM 2015	PM 2016	BM 2015	BM 2016
Buskerud	5.822.816	6.614.151	2.285.290	2.512.948
Oslo	384.235	423.035	22.913	24.034
Akershus	236.069	349.530	19.209	21.089
Vestfold	93.960	109.333	3.006	2.770
Øvrige	110.126	127.801	20.054	17.162
Utlandet	5.066	4.547	0	0
Totalt	6.652.272	7.628.397	2.350.472	2.578.003

Den geografiske fordelingen er stabil sammenlignet med fjoråret hvor vi ser at andelen i Buskerud utgjør 89,5 % av totalt volum.

Tabellen viser volum inkludert overført volum til SpareBank 1 Boligkreditt AS fordelt etter løpetid – tall i 1000.

Tabell 4: Volum inkludert overført volum til SpareBank 1 Boligkreditt AS fordelt etter løpetid (tall i 1000)

Kundegruppe	Under 1 år	1-5 år	Over 5 år	Totalt
Bedriftsmarked	81.642	171.122	2.325.239	2.578.003
Personmarked	9.595	122.122	7.496.681	7.628.397
Totalt	91.237	293.244	9.821.290	10.206.401

Porteføljen har en langsiktig profil.

5.1.4 Mislighold og nedskrivning

Tabellen under viser fordeling mislighold fra dag 30 – tall i 1000.

Tabell 5: Fordeling mislighold fra dag 30 (tall i 1000)

2016	30 – 60 dg	60 – 90 dg	> 90 dg	Totalt
Bedriftsmarked	0	6.673	16.010	22.683
Personmarked	3.030	7.059	10.692	20.781
Totalt	3.030	13.732	26.702	43.464

SpareBank 1 Modum – Pilar 3 2016

2015	30 – 60 dg	60 – 90 dg	> 90 dg	Totalt
Bedriftsmarked	3.928	3	14.044	17.974
Personmarked	7.119	463	8.221	15.803
Totalt	11.047	465	22.265	33.777

SpareBank 1 Modum har rutiner og retningslinjer knyttet til oppfølging av misligholdte engasjement og jobber stadig med å forbedre disse.

Tabellene under viser en fordeling av individuelle og gruppevise nedskrivninger – tall i 1000.

Tabell 6: Fordeling av individuelle og gruppevise nedskrivninger (tall i 1000)

	2016	2015
Individuelle nedskrivninger pr 01.01	3.311	5.253
- periodens konstaterte tap, hvor det tidligere er foretatt individuelle nedskrivninger	339	1.625
+ økte individuelle nedskrivninger i perioden	6.100	0
+ nye individuelle nedskrivninger i perioden inkl amortiseringseffekt	282	366
- tilbakeføring av individuelle nedskrivninger i perioden	412	662
Sum individuelle nedskrivninger pr 31.12	8.942	3.311

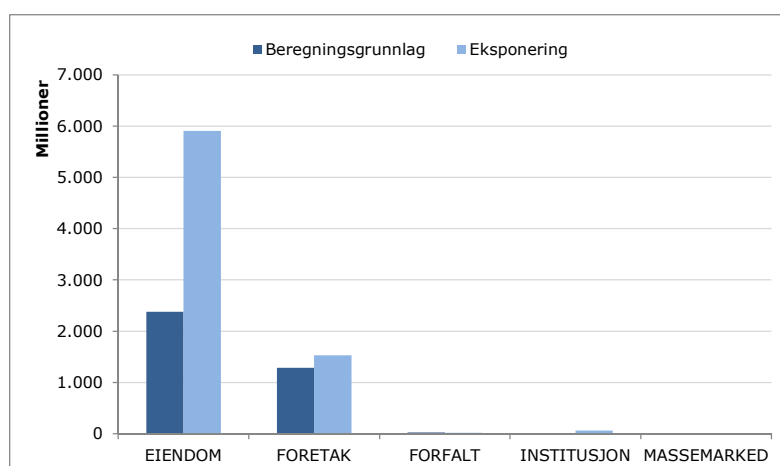
Bedriftsmarkedet står for ca 91 % (8,2 mill kr) av de individuelle nedskrivningene i 2016.

I tillegg har banken gruppevise nedskrivninger på 19,3 mill kr ved utgangen av 2015. 14,2 mill kr er relatert til bedriftsmarkedet.

5.1.5 Kapitalbehov Pilar 1

Nedenfor vises beregningsgrunnlaget for kapitalkrav etter standardmetoden for kreditt og eksponering i de enkelte engasjementskategorier pr 31.12.16

Figur 11: Beregningsgrunnlaget for kapitalkrav etter standardmetoden for kreditt og eksponering i de enkelte engasjementskategorier pr 31.12.16



SpareBank 1 Modum – Pilar 3 2016

Tabell 7: Beregningsgrunnlaget for kapitalkrav etter standardmetoden for kreditt og eksponering i de enkelte engasjementskategorier pr 31.12.16 (tall i 1000)

Kategori (tall i 1000)	Beregningsgrunnlag	Eksponering totalt	Eksponering på balansen	Eksponering utenom balansen
Eiendom	2.380.761	5.902.745	5.332.752	569.993
Foretak	1.283.450	1.529.268	1.136.203	393.065
Forfalt	23.769	19.347	19.268	79
Institusjon	13.229	66.147	66.147	0
Massemarked	1.953	2.696	2.578	118
Totalt	3.703.162	7.520.204	6.556.949	963.255

Kreditteksponeringen etter standardmetoden viser at boligkategorien, som inngår i eiendomskategorien og som vektes med 35 % av eksponeringen, er den største kategorien i beregningsgrunnlaget. Foretak vektes med 100 %.

Massemarkedet består hovedsakelig av resteksponering fra personmarkedet, som ikke faller inn under boligkategorien, samt mindre foretak. Massemarkedet vektes med 75 % i kapitaldekningssammenheng.

5.1.6 Kapitalbehov Pilar 2

Kapitalbehovet beregnes i hovedsak etter statistiske modeller beskrevet tidligere. Utover risikojustert kapital beregnet etter Pilar 1 må banken legge til tillegg for konsentrasjonsrisiko bransje/størrelse/geografi, høy utlånsvekst og avvikende porteføljekvalitet.

Konsentrasjonsrisiko er et element i den samlede kredittrisikoen som defineres som risikoen for tap som følge av konsentrasjon mot store kunder, bransjer og/eller geografiske områder. Basert på en vurdering av bankens kredittportefølje beregnes det et ytterligere kapitalbehov knyttet til bankens konsentrasjon innenfor enkeltbransjer og store engasjementer. Videre er det hensyntatt kapitalbehov knyttet til forventet vekst i person- og bedriftsmarkedet.

5.2 Operasjonell risiko

Operasjonell risiko defineres som risikoen for tap som følge av utilstrekkelige eller sviktende interne prosesser eller systemer, menneskelige feil eller eksterne hendelser. Definisjonen omfatter juridisk risiko, men ikke strategisk risiko og omdømmerisiko som må vurderes særskilt. Eksempler på operasjonelle hendelser kan være feil som begås av ansatte, det kan forekomme svakheter i produkter eller tjenester, prosesser og systemer eller banken kan påføres tap utenfra gjennom bedragerier, brann, naturkatastrofer m.m.

5.2.1 Styring og kontroll

Operasjonell risiko er en risikotype banken i størst mulig grad ønsker å ha god kontroll på og som innebærer en risiko som kan påføre banken vesentlige kostnader. Prosessen for styring av operasjonell risiko i SpareBank 1 Modum skal i størst mulig grad hindre at ingen enkelthendelse forårsaket av operasjonell risiko skal kunne skade bankens stilling i alvorlig grad. Elementer som inngår i prosessen:

Identifisering av risiko

Det avholdes årlig en risikoworkshop hvor det foretas en vurdering av både strategiske risikoer, finansielle risikoer og operasjonelle risikoer tilknyttet de ulike forretnings- og støtteprosesser. Vurderingene danner grunnlag for forbedrings- og kontrolltiltak.

Forbedringsdatabase

Basert på årlig lederbekreftelse og risikoworkshop identifiseres det ulike forbedringsområder og forbedringstiltak. I tillegg har vi tilbakemeldinger fra uavhengige kontrollorganer.

Registrering av uønskede hendelser

Alle uønskede og faktiske hendelser som gir eller kunne gitt banken et økonomisk (operasjonelt) tap registreres i et regnearkbasert skjema. Bankens historikk for taps- og hendelsesdata registreres i en samlet regnearkbasert fil. Hovedformålet med registreringen er å kunne sette inn tiltak og/eller forbedringstiltak for å forhindre eller redusere risikoen for gjentakelser av lignende uønskede hendelser.

På grunn av begrenset erfaring med taps- og hendelsesregistrering finnes det ikke et tilstrekkelig grunnlag for kvantitativt å beregne eksponeringen for operasjonell risiko. Vurderingen er derfor i hovedsak av kvalitativ art. Det må arbeides videre med å bedre rapporteringskulturen slik at alle vesentlige hendelser fanges opp for å identifisere svakheter i internkontrollen, og danne grunnlag for iverksettelse av nødvendige kontrolltiltak.

Årlig lederbekreftelse

Det gjennomføres årlig en internkontrollrapportering fra alle ledere på vesentlige virksomhetsområder. Her foretas det en vurdering av om internkontrollen har vært gjennomført på en tilfredsstillende måte. Rapporteringen inneholder også en identifisering av risiko og risikoreduserende tiltak. Lederbekreftelsen er et verktøy for løpende å kunne identifisere problemområder, og dette vil sikre at ledelsen er bedre i stand til å allokere ressurser til de rette forbedringstiltakene.

5.2.2 Kapitalbehov Pilar 1

Under Pilar 1 beregnes risikojustert kapital for operasjonell risiko etter basismetoden beskrevet i kapitalkravsforskriften. Basismetoden har definert et kapitalkrav på 15 %. Risikojustert kapital beregnes som 15 % av gjennomsnittlige nettoinntekter siste 3 år.

5.2.3 Kapitalbehov Pilar 2

Kapitalbehovet tar utgangspunkt i Pilar 1. Banken har ikke utviklet egne modeller for beregning av risikojustert kapital innenfor risikoområdet, men baserer seg på kvalitative vurderinger. Modellen er svak i forhold til at det ikke estimeres kapitalbehov knyttet til operasjonell risiko på aktiviteter som ikke genererer inntekter. Vi foretar derfor en kvalitativ vurdering for å se om det er grunnlag til å foreta en tilleggsavsetning av risikojustert kapital.

5.3 Markedsrisiko

Markedsrisiko er risikoen for tap som skyldes endringer i observerbare markedsvariabler som renter valutakurser og verdipapirkurser.

Markedsrisiko oppstår i SpareBank 1 Modum hovedsakelig fra bankens investeringer i obligasjoner, sertifikater, aksjer og egenkapitalbevis.

5.3.1 Styring og kontroll

Styring av markedsrisiko skjer gjennom detaljerte rammer for investeringer i aksjer og obligasjoner. Rammene blir gjennomgått og vedtatt av styret minimum en gang årlig. Risikostørrelsen overvåkes løpende og følges opp gjennom periodevise rapporter til styret. Banken benytter et markedsledende verdipapirsystem for å styre og kontrollere bankens markedsrisiko.

Nedenfor følger en oversikt over de enkelte risikoene innenfor markedsrisiko

Kursrisiko

Bankens beholdning av omløps- og anleggsaksjer medregnes under kursrisikovurderingen. Bankens anleggsaksjer i SpareBank 1 Gruppen er utelatt da denne eierposten behandles under avsatt kapital for eierrisiko (se kap 5.5). Ved fastsettelse av risikojustert kapital for kursrisiko legges det til grunn et scenario med et kursfall på 45 %.

Renterisiko

Plasseringer i obligasjonsfond og pengemarkedsfond medregnes under renterisikovurderingen. I tillegg er renterisikoen knyttet til bankens obligasjonsportefølje. Ved fastsettelse av risikojustert kapital for renterisiko legges det til grunn en endring i rentenivået på 2 %.

Spreadrisiko

Med spreadrisiko menes risiko for verditap i bankens investeringsportefølje som følge av en økning i kredittpremieni for de obligasjonene banken har investert i. Kredittpremieni øker typisk i urolige tider eller ved negative nyheter om et enkelt selskap som vil ha innvirkning på selskapets finansielle situasjon.

SpareBank 1 Modum – Pilar 3 2016

Beregningen av spreadrisiko er basert på Finanstilsynets rundskriv 12/2016 vedlegg 3 som omhandler krav knyttet til markedsrisiko.

Valutarisiko

SpareBank 1 Modum er ikke en valutabank og bankens eksponering mot valutarisiko er kun knyttet til bankens egen kontantbeholdning.

5.3.2 Kapitalbehov Pilar 1

SpareBank 1 Modum beregner ikke kapitalbehov under Pilar 1 da banken ikke har noen handelsportefølje.

5.3.3 Kapitalbehov Pilar 2

Det er ikke benyttet statistiske modeller for beregning av risikojustert kapital for markedsrisiko.

Kapitalbehovet beregnes med utgangspunkt i enkle stresstester for de enkelte delelementene.

Kapitalbehovsberegningene tar utgangspunkt i styrevedtatte rammer for eksponering. Stresstestnivåene er delvis basert på finanstilsynets risikobaserte tilsynsdokumenter for evaluering av markedsrisiko og en skjønnsmessig vurdering basert på markedsmessige endringer. Med utgangspunkt i vedtatte rammer og faktisk eksponering er det beregnet kapitalbehov for markedsrisiko.

5.4 Likviditetsrisiko

Likviditetsrisiko defineres som risikoen for at banken ikke klarer å oppfylle sine forpliktelser og/eller finansiere økninger i eiendelene uten at det oppstår vesentlige økte kostnader i form av prisfall på eiendeler som må realiseres, eller i form av ekstra dyr finansiering.

5.4.1 Styring og kontroll

Strategi for likviditetsstyring er førende for styringen av likviditetsrisikoen i SpareBank 1 Modum.

Denne setter rammer for netto likviditetsbehov i ulike tidsintervaller, krav til langsiktighet i finansieringen, størrelse på likviditetsreserver og lengden på den tidsperioden banken skal være uavhengig av å hente ny finansiering fra penge- og kapitalmarkedet. Likviditetsstrategien revideres minst årlig av bankens styre.

I tilknytning til strategien er det etablert en egen beredskapsplan som skal håndtere urolige likviditetssituasjoner.

Det benyttes stresstester som analyserer bankens likviditetsmessige sårbarhet i perioder uten tilgang på ekstern funding. Økonomiavdelingen har ansvaret for likviditetsstyringen, mens Risk Manager har ansvaret for uavhengig overvåking og rapportering av utnyttelse av rammer i henhold til likviditetsstrategien.

5.4.2 Porteføljefinformasjon

Innlån

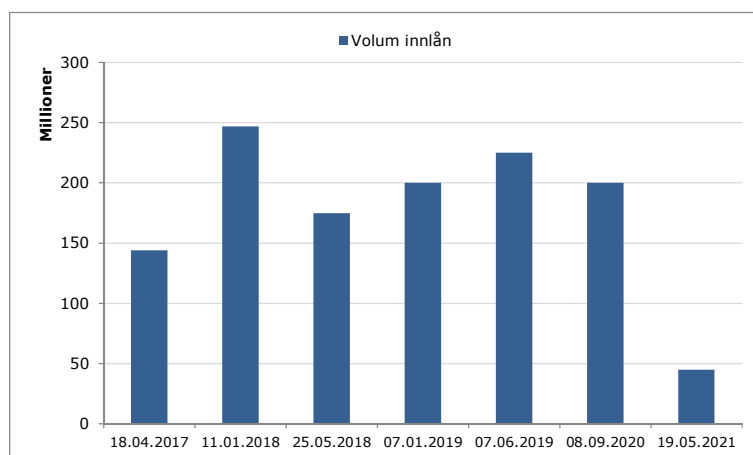
Likviditetsrisikoen reduseres gjennom spredning av innlånene på ulike løpetider.

Banken har en robust finansiering og likviditetssituasjon som gjør at banken kan opprettholde ordinær drift i 18 måneder uten å refinansiere bankens låneforfall.

Figuren under viser forfallsstrukturen for SpareBank 1 Modums innlån

SpareBank 1 Modum – Pilar 3 2016

Figur 12: Innlånsporteføljens forfallsstruktur pr. 31.12.16



Innskuddsdekning

Innskudd fra kunder er bankens viktigste finansieringskilde. Innskuddsdekning, målt som innskudd fra kunder i % av brutto utlån eksklusiv boligkreditt utgjorde 80,6 %. Inkludert boligkreditt er innskuddsdekningen på 58,0 %.

5.4.3 Kapitalbehov Pilar 1

Det beregnes ikke kapitalbehov for likviditetsrisiko under Pilar 1.

5.4.4 Kapitalbehov Pilar 2

Kapitalbehovet beregnes med utgangspunkt i bankens stresstest hvor man ser på merkostnader som oppstår ved dyrere funding som ikke helt eller delvis kan overføres til utlånsporteføljen.

5.5 Eierrisiko

Eierrisiko defineres som risikoen for at SpareBank 1 Modum blir påført negative resultater fra eierposter i strategisk eide selskap og/eller må tilføre ny egenkapital i strategisk eide selskaper, enten dette skyldes kraftig vekst eller for å sikre videre drift som følge av underskudd.

5.5.1 Eksponering

Følgende selskap er definert å inngå i beregningen av eierrisiko:

Felleskontrollert virksomhet

Selskapsnavn	Eierandel
SpareBank 1 Gruppen AS via Samarbeidende SpareBanker AS	1,46 %
BN Bank via Samarbeidende SpareBanker Bankinvest I AS	1,05 %

Øvrige eierinteresser i

Selskapsnavn	Eierandel
SpareBank 1 Boligkreditt AS	1,46 %
SpareBank 1 Næringskreditt AS	0,66 %
SpareBank 1 Kredittkort AS	1,16 %
SpareBank 1 Finans Midt-Norge	1,37 %
SpareBank 1 Markets	0,75 %
Eiendomsmegleren Ringerike Hadeland AS	15,00 %
SpareBank 1 Mobilbetaling AS	0,96 %

Porteføljen som overføres til SpareBank 1 Boligkreditt AS og SpareBank 1 Næringskreditt AS rapporteres gjennom bankens kapitaldekningsoppgave, og denne risikoen er derfor behandlet som kredittrisiko i dette dokumentet. Det vurderes ikke å være en vesentlig eierrisiko utover kredittrisikoen i selskapet.

5.5.2 Styring og kontroll

Administrerende banksjef i de ulike eierbankene er medlemmer av styret for alliansesamarbeidet. Styring og kontroll tilknyttet investeringene i allianseselskapene ivaretas gjennom alliansesamarbeidet.

5.5.3 Kapitalbehov Pilar 1

Det beregnes ikke kapitalbehov for eierrisiko under Pilar 1.

5.5.4 Kapitalbehov Pilar 2

Kapitalbehovet for eierrisiko er basert på en metodikk som tar utgangspunkt i selskapets markedsverdi³. Videre er det lagt til grunn et antatt fall i markedsverdi. Markedsverdi etter verdifall måles opp mot selskapets bokførte verdi⁴ hensyntatt fradrag som er tatt i bankens kjernekapital⁵ for å finne bankens nettoverdi. Kapitalbehovet beregnes i de tilfeller nettoverdi overstiger markedsverdi etter verdifall.

5.6 Forretningsrisiko

Forretningsrisikoen er risikoen knyttet til uventede inntekts- og kostnadssvingninger. Risikoen kan være knyttet til konjunktursvingninger eller endret kundedadferd.

5.6.1 Styring og kontroll

God strategisk planlegging er det viktigste verktøy for å redusere eksponeringen mot forretningsrisiko og innebærer at SpareBank 1 Modum foretar tilpasninger i sin egen forretningsmodell for å kompensere for eventuelt inntektsbortfall, enten dette er gjennom å finne andre inntektsområder, eller gjennom å tilpasse kostnader til den nye forretningsmodellen. SpareBank 1 Modum følger opp den forretningsmessige risikoen gjennom løpende økonomisk rapportering på månedlig basis og rapportering via salgsregistrering og oppfølging mot budsjett. Rapporteringen skal bidra til at inntektssvikt eller kostnadsøkninger ikke får vesentlige konsekvenser for bankens resultat.

5.6.2 Kapitalbehov Pilar 1

Det beregnes ikke kapitalbehov for forretningsrisiko under Pilar 1.

5.6.3 Kapitalbehov Pilar 2

Kapitalbehovet knyttet til forretningsrisiko beregnes med utgangspunkt i uventede inntekts- og kostnadssvingninger i ulike forretnings- og eller produktsegmenter. Forretningsrisikoen er knyttet til konjunktursvingninger, endret kundedadferd eller endret konkurransesituasjon.

5.7 Strategisk risiko

Strategisk risiko er risikoen for tap som følge av feilslåtte satsinger.

5.7.1 Styring og kontroll

SpareBank 1 Modum utarbeider en langsiktig strategi med varighet 3 år som evalueres årlig. Ved evalueringen foretas det en vurdering av bankens samlede risiko som danner grunnlag for utarbeidelse av årlig strategiplan. Strategien skal sikre måloppnåelse på kort og lang sikt både for finansielle forhold og for sikring av god kvalitet.

Ved utarbeidelse av strategisk plan blir det foretatt en analyse av nå situasjon for marked, kunder, konkurrenter, øvrige rammebetingelser samt leveringsevne i bankens organisasjon. Ønsket utvikling blir deretter vurdert mht. konsekvenser og risiko før strategiske valg, prioriteringer og mål blir bestemt.

5.7.2 Kapitalbehov Pilar 1

Det beregnes ikke kapitalbehov for strategisk risiko under Pilar 1.

³ SpareBank 1 Gruppens risikostyringsavdeling har foretatt vurderinger av de ulike selskapene på oppdrag fra SamSpar høsten 2016

⁴ SpareBank 1 Modum benytter laveste verdis prinsipp og bokført verdi tilsvarende kostpris

⁵ SpareBank 1 Modum har fordelt fradraget basert på vektet størrelse til de ulike selskapene

5.7.3 Kapitalbehov Pilar 2

Kapitalbehovet knyttet til strategisk risiko beregnes med utgangspunkt i eventuelle risikoer og økt kapitalbehov man ser knyttet til strategiske beslutninger som tas.

5.8 Compliance risiko

Compliance risiko er risikoen for at banken pådrar seg offentlige sanksjoner / bøter, økonomisk tap og/eller svekket omdømme som følge av manglende etterlevelse av lover / forskrifter, standarder og/eller interne retningslinjer og verdier (strategier, policyer, fullmaktsreglement, rutiner og etiske retningslinjer).

5.8.1 Styring og kontroll

Compliance risiko har tidligere inngått i operasjonell risiko, men fra og med 2016 defineres dette som en egen risikotype. Elementer som inngår i prosessen:

Identifisering av risiko

Gjennom det daglige arbeidet for ansvarlig for compliance og nøkkelpersoner identifiseres eksisterende lovkrav, endringer og fortolkninger i eksisterende lovkrav og endringer i risikobildet.

Risikobasert tilnærming

Det benyttes en risikobasert tilnærming på gjeldende lover og nye element og det identifiseres løpende tiltak og kontrollhandlinger.

Oppfølging og rapportering

Gjennom et eget databaseverktøy registreres kontrollhandlinger innenfor de forskjellige lovene. Ansvarlig for kontrolltiltak skal løpende kvittere ut etterlevelse av gjeldende kontroll og ansvarlig for compliance rapporterer videre i organisasjonen.

5.8.2 Kapitalbehov Pilar 1

Det beregnes ikke kapitalbehov for compliance risiko under Pilar 1.

5.8.3 Kapitalbehov Pilar 2

Kapitalbehovet knyttet til compliance risiko vurderes kvalitativt basert på internkontrollarbeidet som foretas i banken samt vurdering av ekstern revisor. Vurderingene er knyttet til status etterlevelse av lover / forskrifter, standarder eller interne retningslinjer.

6. SOLIDITET

6.1 Regulatorisk kapitaldekning (Pilar 1)

Kapitaldekningsregler i henhold til CRD IV/Basel III ble innført i Norge 1. juli 2014 med overgangsbestemmelser som innebærer full gjennomføring fra 1. januar 2019. Fra og med 1. juli 2014 ble det innført nye bufferkrav jfr. Finansieringsvirksomhetsloven § 2-9e. Pr 31.12.16 er kravet til bevaringsbuffer 2,5 % og kravet til systemrisikobuffer 3 %. Kravet til motsyklisk buffer er per 31.12.16 1,5 %. Disse kravene er i tillegg til kravet om at ansvarlig kapital skal utgjøre minst 4,5 % av ren kjernekapital. Finanstilsynet har videre pålagt SpareBank 1 Modum å ha kapital utover minstekrav og bufferkrav tilsvarende 2,5 % av beregningsgrunnlaget for risikoer som foretaket er utsatt for og som ikke, eller bare delvis, er dekket i minstekravet i pilar 1. Pilar 2- kravet skal dekkes av ren kjernekapital. Samlet krav til ren kjernekapital etter Pilar 1 og Pilar 2 er dermed 14 % pr 31.12.16. Bankens mål om ren kjernekapitaldekning er minimum 15 % og tilsvarer 1 % over minimumskravet til ren kjernekapitaldekning pr 31.12.16. SpareBank 1 Modum benytter standardmetoden for kredittrisiko og basismetoden for operasjonell risiko.

Tabellen nedenfor gir opplysninger om ansvarlig kapital i SpareBank 1 Modum. Ved beregning gjelder fradrag, tillegg og begrensninger iht kapitalkravsforskriftens definisjoner.

SpareBank 1 Modum – Pilar 3 2016

Tabell 8: Ansvarlig kapital (tall i 1000)

Ansvarlig kapital (tall i 1000)	2016	2015
	Basel III	Basel II
Opptjent egenkapital	898.564	816.513
Annen egenkapital	9.564	10.345
Egenkapital	908.128	826.858
AVA fradrag	-24	-15
Fradrag for utsatt skatt, goodwill og andre immaterielle eiendeler		-133
Fradrag ansvarlig kapital i andre finansinstitusjoner		
Fradrag for kapitaldekningsreserve		
Fradrag for direkte og indirekte investeringer i selskaper i finansiell sektor ⁶	-135.980	-146.347
Ren kjernekapital	772.124	680.363
Fondsobligasjon		
Fradrag for direkte og indirekte investeringer i selskaper i finansiell sektor		
Kjernekapital	772.124	680.363
Tilleggs kapital utover kjernekapital		
Tidsbegrenset ansvarlig kapital	44.805	
Fradrag for direkte og indirekte investeringer i selskaper i finansiell sektor	-42.279	
Tilleggs kapital	2.526	-
Ansvarlig kapital	774.650	680.363
Risikovektet balanse⁷	4.326.931	4.130.994
Ren kjernekapitaldekning	17,8 %	16,5 %
Kjernekapitaldekning	17,8 %	16,5 %
Kapitaldekning	17,9 %	16,5 %
Bufferkrav		
Bevaringsbuffer (2,5 %)	108.173	103.275
Motsyklisk buffer (1,5 %)	64.904	41.310
Systemrisikobuffer (3,0 %)	129.808	123.930
Sum bufferkrav til ren kjernekapital	302.885	268.515
Minimumskrav til ren kjernekapital (4,5 %)	194.712	185.895
Pilar 2-krav (2,5 %)	108.173	
Tilgjengelig ren kjernekapital	166.354	225.954

⁶ Ihht Forskrift om beregning av ansvarlig kapital for finansinstitusjoner, oppgjørssentraler og verdipapirforetak skal fradraget for ikke-vesentlige investeringer i selskaper i finansiell sektor fases inn med følgende proSENTSATS i 2014: 20 prosent, i 2015: 40 prosent, i 2016: 60 prosent, i 2017: 80 prosent

⁷ Se tabell 9 spesifisering av risikovektet volum

SpareBank 1 Modum – Pilar 3 2016

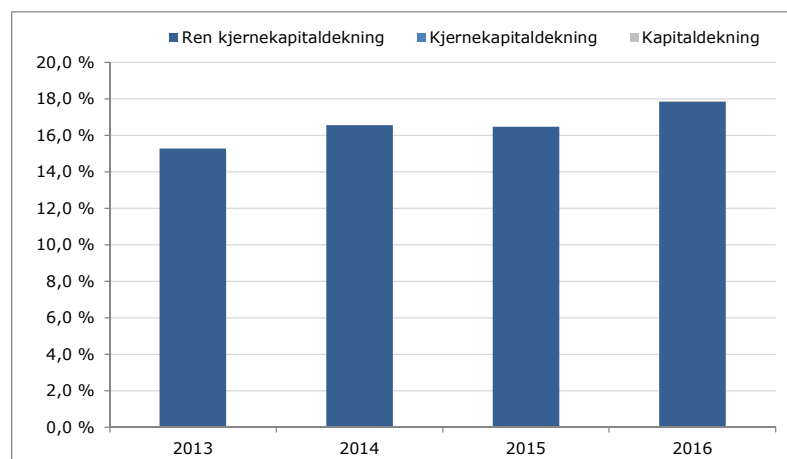
Tabell 9: Spesifikasjon av risikovektet volum

Spesifikasjon av risikovektet volum	Risikoveid beregningsgrunnlag	
	2016	2015
Kredittrisiko		
Stater		
Lokale og regionale myndigheter		
Offentlig eide foretak		
Multilaterale utviklingsbanker		
Internasjonale organisasjoner		
Institusjoner	67.008	144.969
Foretak	1.375.989	1.375.569
Massemarked	1.953	1.563
Pantesikkerhet i eiendom	2.391.051	2.124.922
Forfalte engasjementer	23.769	14.570
Høyrisiko-engasjementer		
Obligasjoner med fortrinnsrett	23.490	20.082
Andeler i verdipapirfond	14.000	
Øvrige engasjementer inkl utsatt skatt	73.199	105.961
Sum kredittrisiko	3.970.459	3.787.637
Markedsrisiko		
Posisjonsrisiko for egenkapitalinstrumenter		
Posisjonsrisiko for gjeldsinstrumenter		
Sum markedsrisiko		
Motpartsrisiko derivater (CVA-risiko)	2.844	2.026
Operasjonell risiko	353.628	341.331
Fradrag gruppevis nedskrivninger		
Fradrag ansvarlig kapital i andre finansinstitusjoner		
Fradrag for kapitaldekningsreserve		
Sum risikovektet balanse	4.326.931	4.130.994

Minimumskrav for kapitaldekning på 15,0 % av beregningsgrunnlaget i 2016 utgjør 649 mill kr. Faktisk ansvarlig kapital pr 31.12.16 utgjør 775 mill kr. Buffer i forhold til minimumskrav til ansvarlig kapital utgjør i overkant av 125 mill kr. SpareBank 1 Modums kapitaldekningsmål uttrykkes gjennom interne mål for den regulatoriske kapitaldekningen på 17,5 % (18,5 % for 2017). Kapitaldekningen ligger over internt vedtatt ramme for kapitaldekning i Pilar 1 for 2016.

I figuren under vises utvikling i kapitaldekning siste 4 år

Figur 13: Kapitaldekning



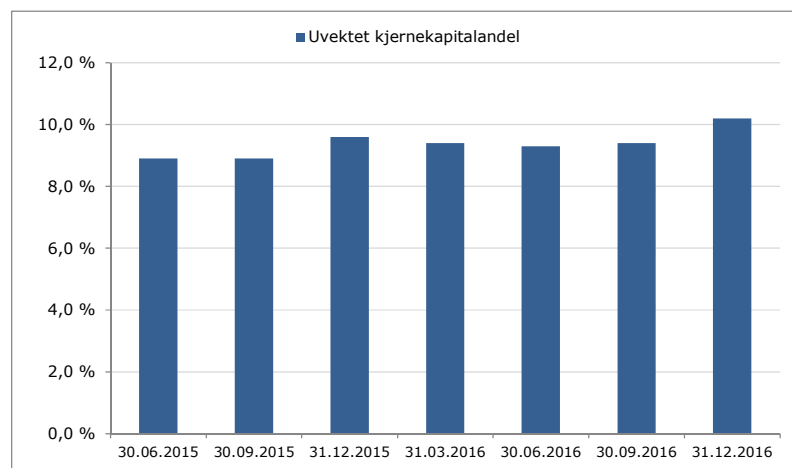
Den ansvarlige kapitalen i SpareBank 1 Modum består i dag av kjernekapital og tilleggskapital.

6.2 Uvektet kjernekapitalandel

Finansieringsvirksomhetsloven åpner for at det kan fastsettes bestemmelser om at ren kjernekapital eller kjernekapitalen i finansinstitusjoner minst skal utgjøre en bestemt prosent av verdien av foretakets eiendeler og ikke balanseførte forpliktelser, beregnet uten risikovekting (uvektet kjernekapitalandel). Uvektet kjernekapitalandel er omtalt i CRD IV-forordningen (CRR, EU No. 575/2013) artikkel 430.

SpareBank 1 Modums uvektet kjernekapitalandel pr 31.12.16 er 10,2 %. I figuren under vises utvikling i uvektet kjernekapitalandel

Figur 14: Uvektet kjernekapitalandel



6.3 Soliditetsmål

I tillegg til de overordnede prinsippene legger bankens definerte risikotoleranse grunnlaget for bankens holdning til risiko. Risikotoleranse (risikoappetitt) defineres som bankens vilje til å påta seg risiko og fastsettes ved hjelp av relevante, overordnede og tallfestede mål så langt det er mulig. Fastsettelse av en risikotoleranse er en nødvendig forutsetning for å sette konsistente rammer for risiko og for å kunne systematisere et forsvarlig system for overvåkning av bankens risiko.

Bankens overordnede risikotoleranse skal være slik at det til enhver tid skal være 99,9 % sannsynlighet for at banken har tilstrekkelig kapital til å dekke uventede tap (økonomisk kapital). Økonomisk kapital beregnes over en tidshorisont på 1 år.

Følgende overordnede mål/rammer er for 2017 satt for risikotoleranse, soliditet og avkastning.

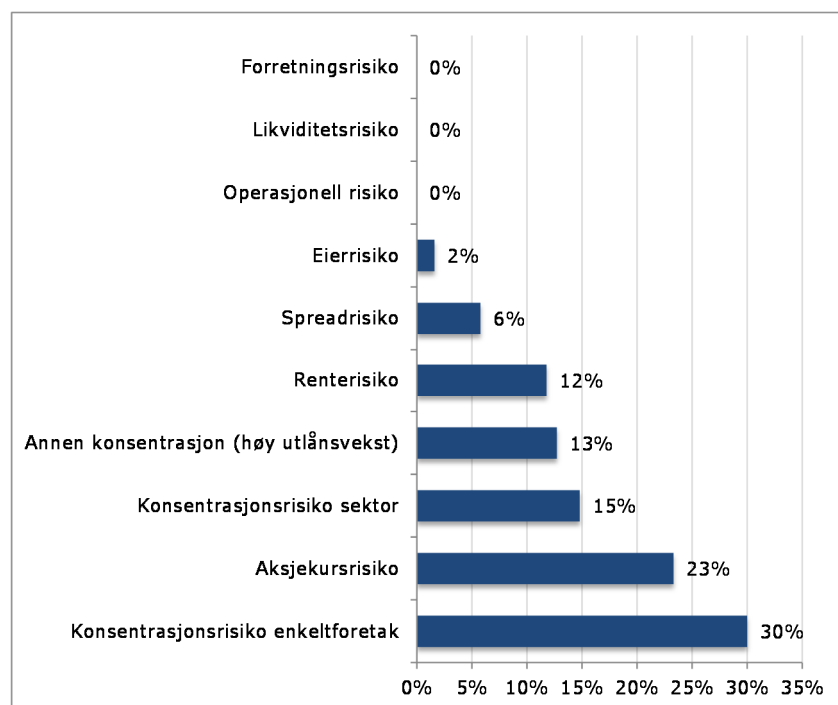
Overordnet risikotoleranse	til enhver tid skal det være 99,9 % sannsynlighet for at banken har tilstrekkelig kapital til å dekke uventede tap i en tidshorisont på 1 år. (risikojustert kapital). Risikojustert kapital beskriver hvor mye kapital som er nødvendig for å dekke den faktiske risikoen som bankens samlede aktiviteter genererer
Ren kjernekapitaldekning	minimum 15 % ved utgangen av 2017
Kapitaldekning	minimum 18,5 % ved utgangen av 2017
Egenkapitalavkastningskrav	minimumsnivå for egenkapitalavkastning er satt til 8,0 % og beregnes av bokført egenkapital

7. BEREGET ØKONOMISK KAPITAL (PILAR 2)

Økonomisk kapital beskriver hvor mye banken mener det trenger for å dekke den faktiske risikoen i bankens strategiske bilde. Det er fastsatt at den økonomiske kapitalen skal dekke 99,9 % av mulige uventede tap i en tidshorisont på 1 år (risikojustert kapital). Metodene benyttet er beskrevet under kapittel 2. For kredittrisiko er det lagt til grunn statistiske metoder for beregning av risikojustert kapital og kvalitative metoder kombinert med stresstester for de fleste øvrige typer risiko.

Banken gjennomførte beregninger av kapitalkrav knyttet til Pilar 2 pr. 31.12.16. Figuren under viser kapitalbehovet (Pilar 2 tillegg) fordelt på de ulike risikokategoriene (andel):

Figur 15: Kapitalbehov (Pilar 2 tillegg) fordelt på ulike risikokategorier (andel)



Figuren viser at ved utgangen av 2016 er kapitalbehov (Pilar 2 tillegg) i stor grad fordelt på risikokategoriene kredittrisiko, konsentrasjonsrisiko samt markedsrisiko hvor konsentrasjonsrisiko enkeltforetak utgjør den største andelen.

8. SAMMENLIGNING AV REGULATORISK OG BEREGET ØKONOMISK KAPITALBEHOV

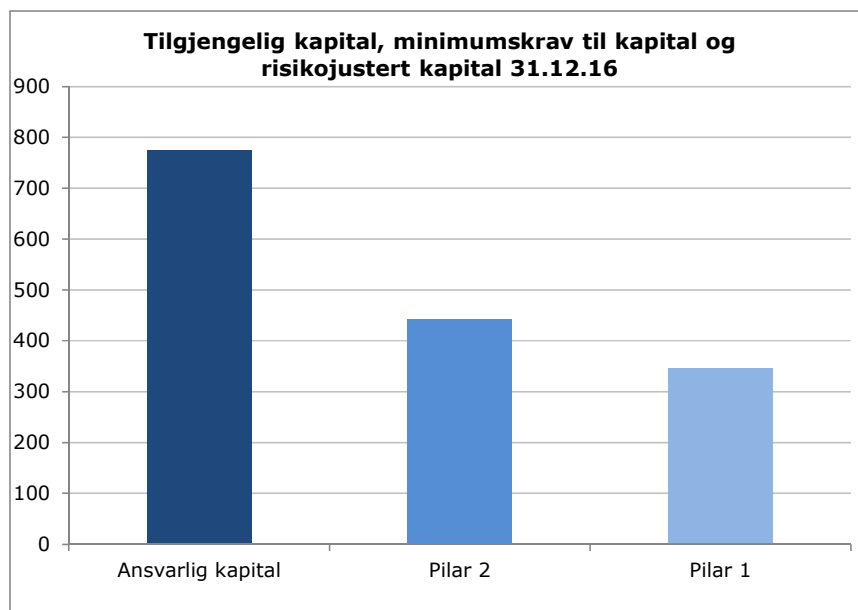
SpareBank 1 Modums kapitaldekningsmål er minimum 15 % for ren kjernekapital og 18,5 % for kapitaldekning i 2017 og målsetning om en opptrapping til ett internt minimumsnivå kapitaldekning på 19,0 % innen utgangen av 2018.

Banken er tilfredsstillende kapitalisert både ut i fra den risiko banken faktisk er eksponert mot og som det er avsatt kapital for under Pilar 2 og i forhold til regulative krav til kapital.

Figuren under viser en sammenligning av kapitalbehovsberegningen gjennomført pr. 31.12.16 for Pilar 1 og 2 opp imot bankens ansvarlige kapital

SpareBank 1 Modum – Pilar 3 2016

Figur 14: Sammenligning av kapitalbehovsberegningen gjennomført pr. 31.12.16 for Pilar 1 og 2 opp imot bankens ansvarlige kapital



Hovedforskjellen mellom Pilar 1 og 2 består av følgende:

Kredittrisiko

Kapitalkravet under Pilar 1 beregnes kun basert på utlånsvolum hvor kundens sektorkode definerer hvilken risikovekt som skal benyttes⁸. Under Pilar 2 blir kapitalkravet beregnet ut fra kundens risikoklasse og sikkerhetsklasse, dvs at hensynet til PD og sikkerhetsdekning blir ivaretatt. Bankens porteføljer for hhv PM/BM viser at kapitalbindingen er lav i de gode risikoklassene/sikkerhetsklassene og øker gradvis etter hvert som risikoklassene/sikkerhetsklassene blir svakere. Modellen for risikojustert kapital ved utgangen av 2016 viser et kapitalbehov på 226,0 mill kr, mens beregningen etter Pilar 1 viser 318,0 mill kr. SpareBank 1 Modum har stor tiltro til at modellen for uventet tap er god da denne er validert for alliansen gjennom KFK. Finanstilsynet har allikevel gitt tilbakemeldinger om at ingen beregninger som gir et lavere kapitalkrav enn Pilar 1 kan legges til grunn. Dette fører til at banken må avsette betydelig mer kapital enn nødvendig ut i fra kvaliteten på utlånsporteføljen.

Utover risikojustert kapital beregnet etter Pilar 1 må banken legge til tillegg for konsentrasjonsrisiko bransje/størrelse/geografi, høy utlånsvekst og avvikende porteføljekvalitet. Totalt utgjør dette ved utgangen av 2016 et tillegg på 55,3 mill kr.

Når det gjelder tillegg for konjunkturer som inntreffer i fremskrivningsscenarioene velger SpareBank 1 Modum å ikke inkludere dette. Siden 2014/2015 har de regulatoriske kravene økt og bl.a har det kommet et tillegg for motsykklisk kapitalbuffer. Tillegget for motsykklisk kapitalbuffer skal ta høyde for at nettopp konjunkturer endrer seg og banken mener at vi gjennom å oppfylle dette kravet har dekket dette.

Markedsrisiko

SpareBank 1 Modum beregner ikke kapitalbehov under Pilar 1 da banken ikke har noen handelsportefølje.

Operasjonell risiko

Operasjonell risiko under Pilar 2 beregnes etter samme metode for Pilar 1. I tillegg vil evt påslag basert på kvalitative vurderinger som tilsier ekstra kapitalbehov lagt til.

Andre risikoer

I Pilar 2 beregnes det risikojustert kapital for disse risikogruppene, mens disse risikogruppene ikke inngår ved beregning av minimumskravet i Pilar 1.

⁸ Eksempler: Foretak = 100 %, engasjementer med pantesikkerhet i fast eiendom = 35 %